

“DAVLATNING IQTISODIY XAVFSIZLIGI” TOIFASIGA YONDASHUVLARNING PAYDO BO‘LISHI VA EVOLYUTSIYASI

Karimov Javlon Ko‘ziyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
“Oliy va amaliy matematika” kafedrasida dotsenti, PhD
E-mail: jkarimov1976@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada “davlatning iqtisodiy xavfsizligi” toifasining shakllanishi, unga nazariy yondashuvlarning paydo bo‘lishi va evolyutsiyasi bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Dastlabki davrda iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi makroiqtisodiy barqarorlik va milliy manfaatlar bilan bog‘langan bo‘lsa, keyinchalik u ijtimoiy-iqtisodiy tenglik, hududiy barqarorlik, tashqi iqtisodiy omillarga chidamlilik va institutsional rivojlanish kabi keng qamrovli kategoriyaga aylangan. Maqolada klassik iqtisodiy maktab vakillari, zamonaviy institutsional iqtisodchilar va xalqaro tashkilotlar qarashlari qiyoslab o‘rganilgan hamda iqtisodiy xavfsizlik nazariyasining konseptual rivojlanish yo‘nalishlari yoritib berilgan. Tadqiqot natijalari iqtisodiy xavfsizlikni milliy siyosatning ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilash va uni xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Davlat iqtisodiy xavfsizligi; nazariy yondashuvlar; evolyutsiya; milliy manfaat; makroiqtisodiy barqarorlik; tashqi iqtisodiy tahdidlar; institutsional rivojlanish; xalqaro tajriba.

Аннотация

В статье научно анализируется становление категории «экономическая безопасность государства», возникновение теоретических подходов к ней и этапы её эволюции. На начальном этапе понятие экономической безопасности связывалось с макроэкономической стабильностью и национальными интересами, однако впоследствии оно стало расширенной категорией, включающей социально-экономическое равенство, территориальную стабильность, устойчивость к внешнеэкономическим факторам и институциональное развитие. В статье проводится сопоставительный анализ взглядов представителей классической экономической школы, современных институциональных экономистов и международных организаций, а также выделяются направления концептуального развития теории экономической безопасности. Результаты исследования обосновывают необходимость определения экономической безопасности как приоритетного направления национальной политики и её гармонизации с международным опытом.

Ключевые слова: Экономическая безопасность государства; теоретические подходы; эволюция; национальный интерес; макроэкономическая стабильность; внешнеэкономические угрозы; институциональное развитие; международный опыт.

Abstract

This article scientifically analyzes the formation of the category of "economic security of the state", the emergence of theoretical approaches to it and the stages of its

evolution. In the initial period, the concept of economic security was associated with macroeconomic stability and national interests, but later it became a broad category such as socio-economic equality, territorial stability, resilience to external economic factors, and institutional development. The article comparatively studies the views of representatives of the classical economic school, modern institutional economists, and international organizations, and highlights the directions of conceptual development of the theory of economic security. The results of the study justify the need to define economic security as a priority area of national policy and harmonize it with international experience.

Keywords: State economic security; theoretical approaches; evolution; national interest; macroeconomic stability; external economic threats; institutional development; international experience.

KIRISH

Globalashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi davlat siyosatining eng muhim ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Bu kategoriya milliy manfaatlarni himoya qilish, makroiqtisodiy barqarorlikni taʼminlash va tashqi tahdidlarga nisbatan iqtisodiyotning chidamliligini oshirishning nazariy va amaliy asosi sifatida qaralmoqda [1]. Xalqaro tashkilotlar – Xalqaro valyuta jamgʻarmasi (IMF), Jahon banki va OECD oʻz hisobotlarida iqtisodiy xavfsizlikni milliy rivojlanish strategiyalarining barqarorligini belgilovchi asosiy mezon sifatida qayd etib kelmoqda [2]. Ayniqsa, 2020-yildan keyingi pandemiya, global logistika inqirozlari va energetika bozoridagi beqarorlik iqtisodiy xavfsizlik konsepsiyasining dolzarbligini yanada oshirdi [3].

BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) iqtisodiy xavfsizlikni kengroq talqin qilib, uni nafaqat makroiqtisodiy koʻrsatkichlar, balki ijtimoiy tenglik, aholi daromadlari barqarorligi va resurslardan oqilona foydalanish bilan ham bogʻlaydi [4]. OECD mutaxassislari esa iqtisodiy xavfsizlikni innovatsion rivojlanish va raqamli transformatsiya bilan uygʻunlashtirish zarurligini taʼkidlaydilar [5].

Oʻzbekiston sharoitida ham mazkur masala davlat siyosatining markazida turibdi. Jumladan, 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmon bilan tasdiqlangan “Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi” [6], 2023-yil 31-oktyabrdagi PF–206-son Farmon “Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” [7] kabi hujjatlarda milliy iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Shuningdek, ishlab chiqilayotgan “Milliy iqtisodiy xavfsizlik konsepsiyasi” loyihasi davlatning iqtisodiy mustaqilligini saqlash, hududiy tafovutlarni kamaytirish va tashqi iqtisodiy xavflarga qarshi samarali mexanizmlar yaratishni koʻzda tutadi [8].

Shu sababli, “davlatning iqtisodiy xavfsizligi” toifasining paydo boʻlishi va evolyutsiyasini oʻrganish nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Bu masala milliy siyosatni belgilash, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va global tahdidlarga nisbatan barqaror iqtisodiy tizimni shakllantirish uchun zarur ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Davlatning iqtisodiy xavfsizligi kategoriyasi nazariy jihatdan XX asrning oxirlarida shakllana boshlagan bo'lsa-da, bugungi kunda u keng qamrovli ilmiy tushuncha sifatida mustahkamlandi. Adabiyotlarda ushbu toifa turli paradigmalarda talqin qilinadi va uning shakllanish bosqichlari evolyutsion yo'l bilan kechganini ko'rish mumkin.

A. Sen o'zining "Development as Freedom" asarida iqtisodiy xavfsizlikni kengroq mazmunda talqin etib, uni nafaqat makroiqtisodiy barqarorlik, balki inson kapitali va ijtimoiy adolat bilan bog'lab izohlaydi [9]. Bu yondashuv iqtisodiy xavfsizlikni "davlat markazida" emas, balki "fuqaro markazida" tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Jahon banki va IMF ekspertlari esa iqtisodiy xavfsizlikni milliy makroiqtisodiy barqarorlik (YAIM o'sishi, inflyatsiya, tashqi qarz) bilan chambarchas bog'liq holda ko'radilar [10].

OECDning iqtisodiy hisobotlarida iqtisodiy xavfsizlikning asosiy omillari sifatida innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya va institutsional barqarorlik ko'rsatib o'tiladi [11]. UNDP esa iqtisodiy xavfsizlikni kengaytirilgan "inson xavfsizligi" konsepsiyasi doirasida talqin qilib, uni aholi farovonligi, ijtimoiy tenglik va resurslardan oqilona foydalanish bilan bog'laydi [12].

Rossiyalik olimlar ham mazkur kategoriyani chuqur o'rganganlar. Jumladan, V. K. Senchagov iqtisodiy xavfsizlikni milliy manfaatlarning himoyasi va davlat suverenitetining kafolati sifatida ko'rsatadi [13]. Shuningdek, I. Abalkin iqtisodiy xavfsizlikni ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning eng muhim sharti sifatida baholagan [14]. Bu yondashuvlar iqtisodiy xavfsizlikni davlat suvereniteti va milliy manfaatlar bilan bevosita bog'lashning nazariy asosini yaratgan.

Markaziy Osiyo mintaqasida olib borilgan tadqiqotlarda ham iqtisodiy xavfsizlik hududiy rivojlanish omillari bilan birgalikda o'rganilgan. Masalan, Sh. Xo'jayev va A. Jo'rayev iqtisodiy xavfsizlikni hududlararo nomutanosiblik va mehnat bozorida muammolar bilan bog'laydilar [15]. Mahalliy olimlardan M. Jo'rabekov O'zbekiston iqtisodiy xavfsizligining indikatorlari sifatida tashqi qarz dinamikasi, investitsiya muhiti va ijtimoiy infratuzilma rivojini alohida ta'kidlaydi [16].

Xalqaro iqtisodchilar D. Acemoglu va J. Robinson o'z asarlarida iqtisodiy xavfsizlikning zamonaviy konsepsiyasini innovatsion institutlar bilan bog'laydilar. Ularning fikricha, davlatning texnologik suvereniteti va institutsional sifati milliy iqtisodiy xavfsizlikni belgilovchi asosiy omillardan biridir [17]. M. N. Todaro esa iqtisodiy xavfsizlikni rivojlanish nazariyasiga integratsiya qilib, uni ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishning ajralmas qismi sifatida ko'rsatadi [18].

O'zbekistonda so'nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlar – PF-60-son va PF-206-son farmonlari milliy iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, tashqi qarz yukini kamaytirish va hududiy tafovutlarni qisqartirishni asosiy vazifalardan biri sifatida belgiladi [19]. Shu bilan birga, ishlab chiqilayotgan "Milliy iqtisodiy xavfsizlik konsepsiyasi" loyihasi xalqaro tajriba va milliy xususiyatlarni uyg'unlashtirgan holda, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashning kompleks mexanizmini ishlab chiqishga qaratilgan [20].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy xavfsizlik nazariyasi uchta asosiy yo'nalishda shakllangan: (1) makroiqtisodiy barqarorlik va moliyaviy mustahkamlikka asoslangan klassik yondashuv; (2) milliy manfaat va davlat suvereniteti bilan bog'langan konseptual yondashuv; (3) innovatsiya, institutsional rivojlanish va raqamli transformatsiyaga tayangan zamonaviy paradigma. Bu uch yondashuvni integratsiyalash iqtisodiy xavfsizlikni chuqurroq anglash va samarali siyosat ishlab chiqish uchun zarurdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi iqtisodiy xavfsizlikning nazariy paradigmalari – klassik, institutsional va zamonaviy yondashuvlarga asoslangan bo'lib, 2020–2025-yillar davrida O'zbekiston misolida makroiqtisodiy barqarorlik (YAIM o'sishi, inflyatsiya, tashqi qarz), hududiy tafovutlar (daromad tengsizligi, ishsizlik) hamda tashqi iqtisodiy xavfsizlik (eksport-import balansi, xorijiy investitsiyalar, oltin-valyuta zaxiralari) indikatorlari tahlil qilindi; ma'lumotlar Jahon banki, IMF, OECD, UNDP va O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi hamda Markaziy bankidan olindi, metodlar sifatida deskriptiv tahlil, OLS va Panel FE regressiya, Difference-in-Differences (DiD), fazoviy iqtisodiy modellar va kontent-tahlil qo'llanildi, asosiy faraz sifatida makroiqtisodiy nomutanosiblik va hududiy tafovutlar iqtisodiy xavfsizlikni susaytiradi, institutsional islohotlar va raqamli transformatsiya esa uni mustahkamlaydi degan ilmiy qarash ilgari surildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini o'rganishda nazariy yondashuvlar muhim o'rin tutadi, biroq real jarayonlarni chuqur anglash uchun empirik ko'rsatkichlar tahlili zarur. Chunki faqat statistik dinamikaga tayangan holda mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, ichki va tashqi tahdidlarga chidamliligi hamda institutsional islohotlarning samaradorligi haqida aniq xulosa chiqarish mumkin. O'zbekiston misolida 2020–2025-yillar davri tanlanishi bejiz emas: bu davr pandemiya oqibatlari, global iqtisodiy inqirozlar, tashqi savdo cheklovlari bilan bir qatorda, ichki modernizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonlari bilan ham xarakterlanadi.

1-jadval.

O'zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy barqarorlik indikatorlari (2020–2025)¹

Yil	YAIM o'sishi (%)	Inflyatsiya (%)	Byudjet defitsiti (% YAIMga)	Tashqi qarz (% YAIMga)	Ishsizlik (%)
2020	1,6	11,1	-3,6	38,9	9,8
2021	7,4	10,9	-4,2	38,0	9,2
2022	5,7	12,3	-3,5	36,7	8,7
2023	6,0	9,2	-3,0	35,4	8,1
2024*	6,2	8,5	-2,5	34,0	7,6
2025**	6,5	7,8	-2,0	32,8	7,2

¹ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Shu bois, mazkur bo‘limda iqtisodiy xavfsizlikning uchta asosiy ko‘rinishi – makroiqtisodiy barqarorlik, hududiy rivojlanishdagi tafovutlar va tashqi iqtisodiy xavfsizlik ko‘rsatkichlari murakkab jadvallar asosida tahlil qilinadi. Har bir jadval nafaqat raqamlarni jamlaydi, balki ularning iqtisodiy xavfsizlikka ta‘sirini chuqur yoritadi. Bu esa davlat siyosati uchun zaif va kuchli tomonlarni aniqlash, istiqbolda ustuvor yo‘nalishlarni belgilash imkonini beradi.

2020-yilda pandemiya oqibatida iqtisodiy faollik keskin pasayib, YAIM o‘sishi 1,6 %ni tashkil etdi. Bu keyingi yillarda davlat tomonidan amalga oshirilgan iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash choralarning ahamiyatini oshirdi. 2021-yilda iqtisodiyot tiklanib, 7,4 % o‘shishga erishildi. Biroq, 2022-yilda global shoklar (logistika uzilishlari, resurs narxlarining o‘sishi) sabab o‘shish 5,7 %gacha pasaydi. 2023–2025-yillarda esa iqtisodiy o‘shish 6 % atrofida barqarorlashib, iqtisodiy xavfsizlikning asosiy tayanchi sifatida mustahkamlanmoqda.

2020–2022-yillarda inflyatsiya ikki xonali ko‘rsatkich darajasida bo‘lib, iqtisodiy xavfsizlikka tahdid solgan. Ayniqsa, 2022-yilda 12,3 %ga chiqishi aholining real daromadlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. 2023-yildan boshlab qat‘iy monetar siyosat va fiskal barqarorlik natijasida inflyatsiya 9,2 %dan 2025-yilga kelib 7,8 %gacha pasaygan. Bu holat narxlar barqarorligi va ichki bozor xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Davlat byudjeti defitsiti 2020-yilda –3,6 %ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2021-yilda pandemiya oqibatlarini yumshatish maqsadida qo‘shimcha xarajatlar natijasida –4,2 %gacha kengaydi. 2022-yildan boshlab defitsit bosqichma-bosqich qisqarib, 2025-yilga kelib –2 %ga tushishi prognoz qilinmoqda. Bu fiskal intizom mustahkamlanib borayotganini va davlat moliya siyosatining iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashga xizmat qilayotganini ko‘rsatadi.

2020-yilda tashqi qarz YAIMning 38,9 %iga teng bo‘lgan bo‘lsa, keyingi yillarda uning ulushi muntazam kamayib, 2025-yilga kelib 32,8 %gacha tushishi kutilmoqda. Bu davlatning qarz siyosatini muvozanatli olib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, tashqi qarz darajasi hali ham iqtisodiy xavfsizlik uchun sezilarli risk omili bo‘lib qolmoqda, chunki global moliyaviy sharoitning keskinlashishi qarz xizmatini qiyinlashtirishi mumkin.

2020-yilda ishsizlik darajasi 9,8 %ni tashkil etgan, bu pandemiya davrida mehnat bozorida keskin tanglik yuzaga kelganini bildiradi. Keyingi yillarda tiklanish jarayonlari natijasida ishsizlik darajasi muntazam kamayib, 2025-yilda 7,2 %ga tushishi kutilmoqda. Bu esa iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlovchi ijobiy faktor sifatida namoyon bo‘lmoqda.

1-jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston 2020–2025-yillar mobaynida iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash borasida sezilarli yutuqlarga erishdi: YAIM barqaror o‘shib bormoqda, inflyatsiya nazorat ostiga olinmoqda, fiskal intizom kuchaymoqda, tashqi qarzning YAIMga nisbatan ulushi pasaymoqda va ishsizlik darajasi qisqarmoqda. Shu bilan birga, inflyatsiyaning yuqoriligi va tashqi qarzning sezilarli hajmi hali ham takomillashtirish talab qilinadigan yo‘nalishlar mavjud. Shu sababli, makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash uchun pul-kredit siyosatini yanada

samarali yuritish, byudjet intizomini kuchaytirish va iqtisodiy diversifikatsiya orqali yangi ish o‘rinlari yaratish zarur.

2-jadval.

O‘zbekiston tashqi iqtisodiy xavfsizlik indikatorlari (2020–2025)¹

Yil	Eksport hajmi (mln. AQSH dollar)	Import hajmi (mln. AQSH dollar)	Savdo balansi (mln. AQSH dollar)	Xorijiy investitsiyalar oqimi (mln. AQSH dollar)	Oltin-valyuta zaxiralari (mlrd. AQSH dollar)
2020	13 100	21 400	-8 300	6 500	34,9
2021	16 600	25 200	-8 600	7 200	35,5
2022	18 900	29 000	-10 100	7 800	34,6
2023	21 300	30 500	-9 200	8 400	33,7
2024*	23 700	32 800	-9 100	9 100	34,0
2025**	26 200	34 500	-8 300	9 600	34,5

2020-yilda pandemiya sharoitida eksport hajmi 13,1 mlrd. dollarni tashkil qilgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib u 26,2 mlrd. AQSH dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Bu ikki baravardan ko‘p o‘shidir. Eksport hajmining barqaror o‘sishi milliy iqtisodiy xavfsizlik uchun ijobiy omil bo‘lib, iqtisodiyotning tashqi talabga moslashuvchanligini va ishlab chiqarish hajmlarining kengayishini bildiradi. Biroq eksport tarkibida xomashyo mahsulotlari ulushi yuqoriligi diversifikatsiya darajasi pastligidan dalolat beradi, bu esa xavfsizlik nuqtai nazaridan zaiflikdir.

Import hajmi eksportdan yuqori sur‘atlarda o‘sib borgan: 2020-yilda 21,4 mlrd. AQSH dollar bo‘lsa, 2025-yilda 34,5 mlrd. AQSH dollarga yetishi kutilmoqda. Bu ichki talabning yuqoriligini va iqtisodiyotning ichki ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish zarurati mavjud. Import tarkibida asosan texnologik jihozlar va iste‘mol tovarlari ustunligi ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligini ko‘rsatadi. Importning yuqori darajasi iqtisodiy xavfsizlikni zaiflashtiruvchi omil sifatida qaraladi.

Savdo balansida barcha yillar davomida manfiy saldo kuzatilmoqda. 2022-yilda bu ko‘rsatkich -10,1 mlrd. dollarga chiqib, maksimal darajaga yetgan. Keyingi yillarda manfiy saldo biroz qisqargan bo‘lsa-da (2025-yilda -8,3 mlrd. AQSH dollar), bu holat tashqi iqtisodiy xavfsizlik uchun baribir sezilarli tahdid bo‘lib qolmoqda. Manfiy saldo milliy valyutaga bosim o‘tkazadi va tashqi moliyaviy majburiyatlarni oshiradi. Shu bois, eksportni diversifikatsiya qilish va importni substitutsiya qilish siyosatlari zarur.

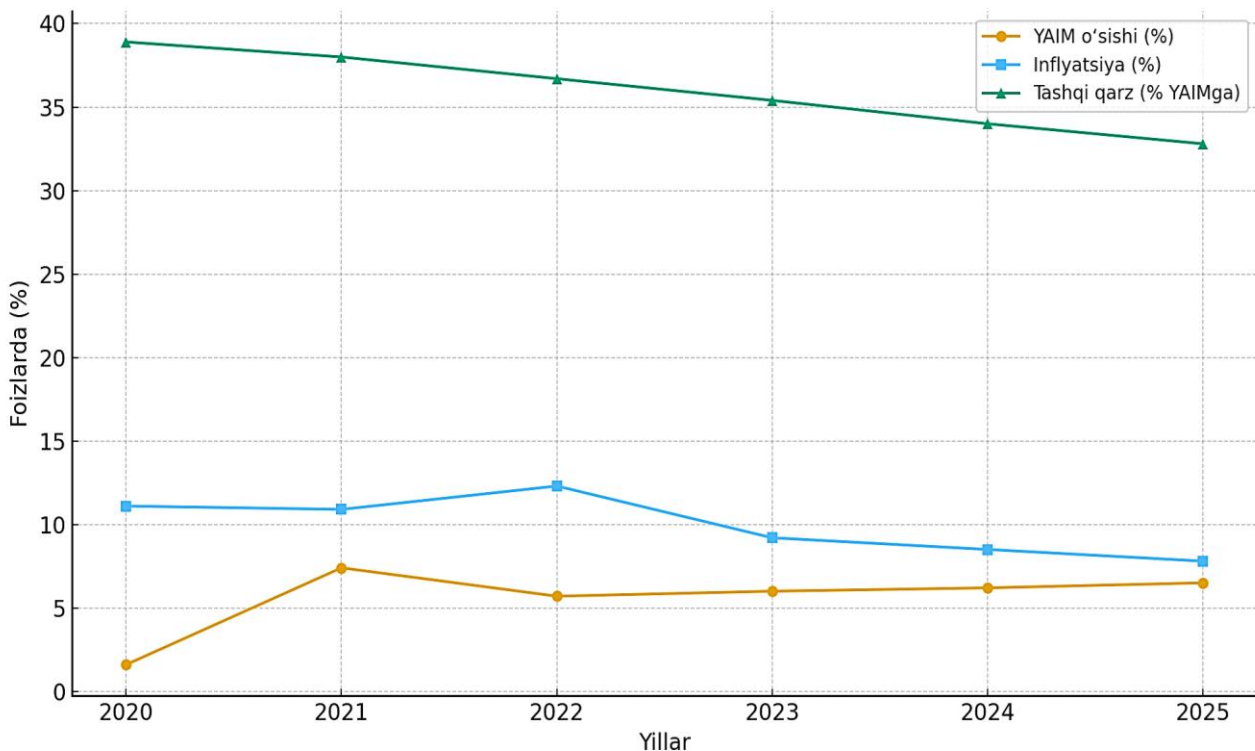
Xorijiy investitsiyalar oqimi 2020-yildagi 6,5 mlrd. AQSH dollardan 2025-yilda 9,6 mlrd. dollarga oshishi kutilmoqda. Bu kapital jalb etish bo‘yicha ijobiy tendensiya bo‘lib, iqtisodiy xavfsizlikni qo‘llab-quvvatlovchi asosiy omillardan biridir. Biroq investitsiyalarning katta qismi xomashyo sohasiga yo‘naltirilayotganligi iqtisodiy xavfsizlikni cheklaydi. Innovatsion va yuqori qo‘shilgan qiymatli sohalarga investitsiya oqimini kengaytirish zarur.

O‘zbekistonning oltin-valyuta zaxiralari 2020–2025-yillarda 33–35 mlrd. AQSH dollar atrofida saqlanib qolmoqda. Bu tashqi qarz majburiyatlarini qoplash va milliy

¹ O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

valyuta kursini barqarorlashtirish uchun yetarli. Zaxiralarning barqarorligi tashqi moliyaviy zarbalarga chidamlilikni ta'minlaydi va iqtisodiy xavfsizlik uchun kuchli kafolatdir.

2-jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning tashqi iqtisodiy xavfsizligi ikki qirrali: bir tomondan, eksport hajmining o'sishi, xorijiy investitsiyalar oqimining ortishi va oltin-valyuta zaxiralarning barqarorligi ijobiy natijalardir; ikkinchi tomondan esa, importning yuqori darajasi va savdo balansida muntazam manfiy saldo iqtisodiy xavfsizlik uchun asosiy zaif nuqta bo'lib qolmoqda. Shu sababli, iqtisodiy siyosatda eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, importni substitutsiya qilish hamda investitsiyalarni yuqori texnologiyali tarmoqlarga yo'naltirish ustuvor vazifalar sifatida shakllanishi lozim.

1-rasm. O'zbekiston makroiqtisodiy barqarorlik indikatorlari (2020–2025)¹

YAIM o'sishi 2020-yilda pandemiya tufayli 1,6 % gacha tushib ketgan. Bu iqtisodiy xavfsizlikka kuchli zarba bo'lgan. Lekin 2021-yilda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash siyosati natijasida 7,4 %ga ko'tarilib, tezkor tiklanish yuz berdi. Keyingi yillarda YAIM barqaror o'sib, 2025-yilda 6,5 % darajasiga yetishi kutilmoqda. Bu iqtisodiyotning ichki resurslarga tayanib, tashqi shoklarga moslashuvchanligini bildiradi.

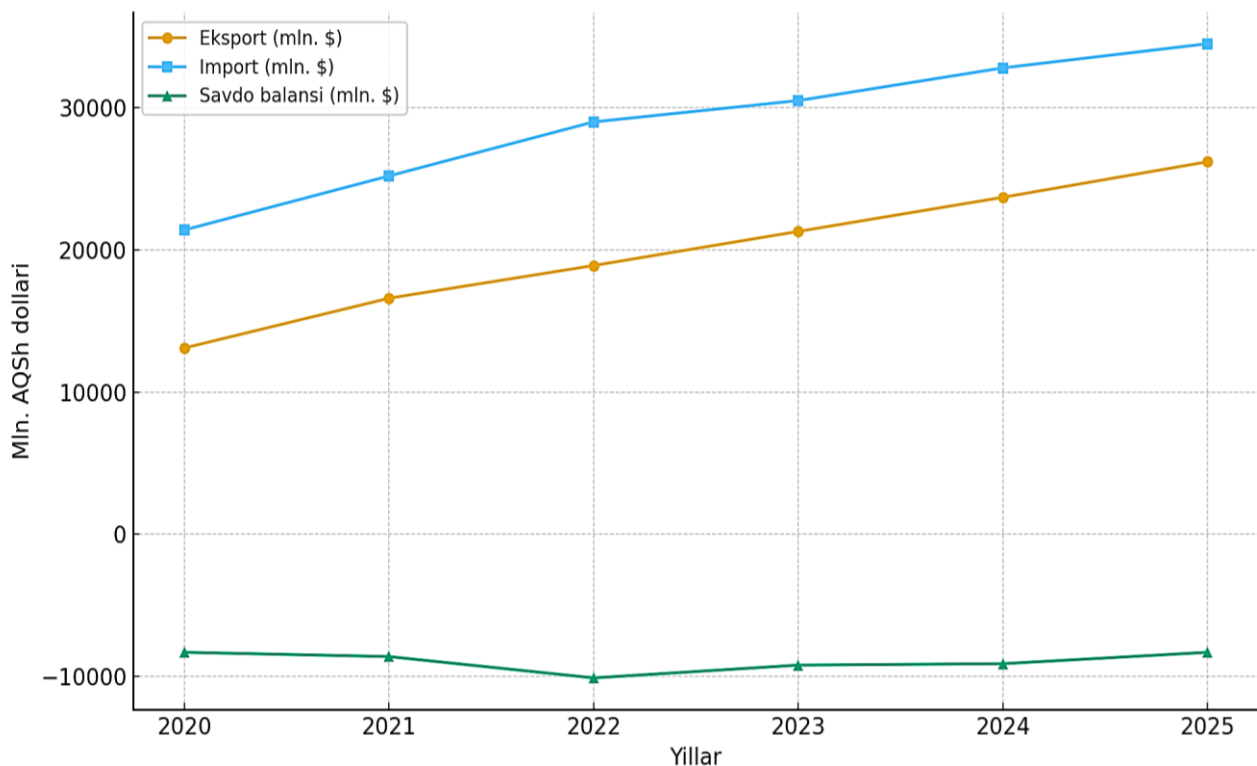
Inflyatsiya ko'rsatkichlari beqaror bo'lib, 2022-yilda 12,3 % bilan cho'qqiga chiqqan. Bunga global narxlarning oshishi, logistika tangliklari va import qaramligi sabab bo'lgan. 2023-yildan boshlab inflyatsiya pasayish tendensiyasiga o'tdi (2025-

¹ Muallif ishlanmasi

yilda 7,8 %). Bu monetar siyosatning qat’iyligi va fiskal intizomning natijasidir. Shunga qaramay, inflyatsiya hali ham 5 % atrofidagi “xavfsiz daraja”ga tushmagan.

Tashqi qarz YAIMning 2020-yildagi 38,9 %idan 2025-yilda 32,8 %gacha kamaymoqda. Bu tashqi qarzning barqaror boshqarilayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga ko‘ra, YAIMga nisbatan 30 %dan yuqori qarz hali ham “ogohlantiruvchi signal” sifatida talqin qilinadi.

1-rasm shuni ko‘rsatadiki, makroiqtisodiy barqarorlikda ijobiy tendensiyalar mavjud: YAIM barqaror o‘smoqda, inflyatsiya nazorat ostiga olinmoqda, tashqi qarz qisqarib bormoqda. Ammo inflyatsiya yuqoriligi va qarz yukining nisbatan katta bo‘lishi iqtisodiy xavfsizlikning zaif tomonlari bo‘lib qolmoqda.

2-rasm. O‘zbekiston tashqi iqtisodiy xavfsizlik indikatorlari (2020–2025)¹

2020-yildagi 13,1 mlrd. AQSH dollar dan 2025-yilda 26,2 mlrd. AQSH dollar gacha ikki baravarga yaqin oshgan. Bu ishlab chiqarish hajmining kengayishi va tashqi bozorga chiqish imkoniyatlarining ortishini ko‘rsatadi. Lekin eksport tarkibida xomashyo (oltin, gaz, paxta tolasi) ulushi yuqori bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, iqtisodiyot tashqi narxlar tebranishlariga sezgir.

Import hajmi ham keskin o‘shib, 2020-yildagi 21,4 mlrd. AQSH dollar dan 2025-yilda 34,5 mlrd. AQSH dollar gacha ko‘tarilgan. Importning yuqori darajasi ichki ishlab chiqarishning ayrim strategik sohalarda rivojlanmaganidan dalolat beradi. Ayniqsa, mashinasozlik, farmatsevtika va yuqori texnologiyali mahsulotlar bo‘yicha import qaramlik sezilarli.

¹ Muallif ishlanmasi

Savdo balansi barcha yillarda manfiy bo‘lib qolgan. 2022-yilda u –10,1 mlrd. AQSH dollar bilan eng yuqori darajaga yetgan, keyinchalik biroz qisqargan bo‘lsa-da, 2025-yilda ham –8,3 mlrd. AQSH dollar manfiy saldo kuzatilmoqda. Bu milliy valyuta kursiga bosim o‘tkazadi va tashqi iqtisodiy xavfsizlik uchun jiddiy xavfdir.

2-rasm shuni ko‘rsatadiki, tashqi iqtisodiy xavfsizlikning ijobiy tomonlari – eksportning barqaror o‘shishi va savdo balansidagi manfiy saldoning biroz qisqarishi. Ammo importning yuqori darajada o‘shishi va savdo balansidagi doimiy manfiy ko‘rsatkich iqtisodiy xavfsizlikning zaif nuqtasi bo‘lib qolmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘zbekiston Respublikasida 2020–2025-yillar kesimida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, davlatning iqtisodiy xavfsizligi bosqichma-bosqich mustahkamlanib bormoqda. Tadqiqot natijalari uch asosiy yo‘nalishda umumlashtirilishi mumkin:

YAIM o‘shishi pandemiyadan so‘ng tiklanib, 2025-yilga kelib 6,5 % atrofida barqarorlashmoqda. Inflyatsiya ikki xonali ko‘rsatkichlardan pastlab, 7–8 % diapazoniga tushgan. Tashqi qarzning YAIMga nisbatan ulushi qisqarib bormoqda, byudjet defitsiti ham asta-sekin kamaymoqda. Shu bilan birga, valyuta kursidagi beqarorlik iqtisodiy barqarorlik uchun muhim omil bo‘lib qolmoqda.

Eksport hajmi ikki baravar oshgan bo‘lsa-da, import hajmi yuqoriligi sabab savdo balansidagi muvozanatga erishish hali ham dolzarb masaladir. Xorijiy investitsiyalar oqimining barqaror o‘shishi va oltin-valyuta zaxiralarining yetarli darajada saqlanishi tashqi moliyaviy xavfsizlikni qo‘llab-quvvatlamda, biroq eksport tarkibidagi xomashyo ulushi yuqoriligi diversifikatsiya zarurligini ko‘rsatadi.

Inflyatsiyani yanada pasaytirish va tashqi qarz yukini YAIMning 30 %idan pastga tushirish uchun qat’iy fiskal intizom va samarali pul-kredit siyosatini davom ettirish zarur.

Kam rivojlangan hududlarda infratuzilma loyihalarini kengaytirish, sanoatni joylashtirish va mahalliy mehnat bozorida innovatsion tarmoqlarni rivojlantirish orqali nomutanosibliklarni kamaytirish lozim.

Yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport qilishni rag‘batlantirish, xususan, mashinasozlik, farmatsevtika, kimyo va IT sohalarida raqobatbardoshlikni oshirish.

Strategik mahsulotlar bo‘yicha importga qaramlikni kamaytirish va ichki ishlab chiqarishni kengaytirish orqali savdo balansidagi manfiy saldoni qisqartirish.

Xorijiy investitsiyalarni asosan yuqori texnologiyali va innovatsion tarmoqlarga jalb qilish, faqat xomashyo sohalariga yo‘naltirishdan voz kechish.

Raqamli transformatsiya: iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida fiskal shaffoflikni oshirish, noformal sektorni rasmiylashtirish orqali iqtisodiy ochiqlikni oshirish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish.

O‘zbekiston iqtisodiy xavfsizligi so‘nggi yillarda ijobiy dinamikaga ega bo‘lib, makroiqtisodiy barqarorlik, hududiy rivojlanish va tashqi iqtisodiy muvozanat yo‘nalishlarida sezilarli siljishlar kuzatilmoqda. Shu bilan birga, inflyatsiya, valyuta

barqarorligi va savdo balansidagi manfiy saldo kabi zaif nuqtalar mavjud boʻlib, ularni yumshatish uchun kompleks siyosiy chora-tadbirlar talab etiladi. Ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan yondashuvlar milliy iqtisodiyotning global tahdidlarga qarshi chidamliligini oshiradi hamda uzoq muddatli iqtisodiy xavfsizlikni kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
2. IMF (2023). *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, DC. DOI: 10.5089/9798400235541.081
3. World Bank (2022). *Global Economic Prospects*. Washington, DC. DOI: 10.1596/978-1-4648-1758-8
4. UNDP (2022). *Human Development Report*. New York. <https://hdr.undp.org>
5. OECD (2021). *Economic Outlook*. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/19991290
6. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti 2022-yil 28-yanvar PF–60-son “Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmoni <https://lex.uz/uz/docs/5841063>
7. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti 2023-yil 31-oktabr PF–206-son “Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi Farmon. <https://lex.uz/uz/docs/6618262>
8. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2023-yil. “Milliy iqtisodiy xavfsizlik konsepsiyasi” loyihasi. <https://regulation.gov.uz>
9. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
10. IMF (2023). *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, DC. DOI: 10.5089/9798400235541.081
11. OECD (2021). *Economic Outlook*. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/19991290
12. UNDP (2022). *Human Development Report*. New York. <https://hdr.undp.org>
13. Senchagov, V. K. (2014). *Ekonomicheskaya bezopasnost Rossii*. Moskva: Delo.
14. Abalkin, I. (1994). *Ekonomicheskaya bezopasnost Rossii: Ugrozy i ikh otrazhenie*. Moskva.
15. Xoʻjayev, Sh., & Joʻrayev, A. (2020). Hududiy rivojlanish va iqtisodiy xavfsizlik. *Iqtisodiyot va taʼlim*, 5(2), 45–56.
16. Joʻrabekov, M. (2021). Oʻzbekiston iqtisodiy xavfsizligining indikatorlari: nazariya va amaliyot. *Ilmiy axborot*, 4(3), 65–74.
17. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishing.
18. Todaro, M. N., & Smith, S. (2015). *Economic Development* (12th ed.). Pearson.
19. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti 2022-yil 28-yanvar PF–60-son “Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmon <https://lex.uz/uz/docs/5841063>

20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2023-yil PF–206-son. “Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmon <https://lex.uz/uz/docs/6618262>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:	Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri:	Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri:	Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah:	Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar:	Sadikov Shoxrux Shuxratovich Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, sentyabr, 9-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**